

Sadan vuoden itsenäisyys

Tie Ortodoksiseen kirkkoon Ukrainassa

Ukrainassa on perustettu neljästi täysin itsenäinen eli autokefaalinen ortodoksinen kirkko. Jokainen perustaminen tapahtui poliittisesti sekavassa tilanteessa. Ensimmäisenä autokefaliaa pidetään vuonna 1921, Venäjän sisällissodan ja Ukrainan lyhytaikaisen itsenäistymisen jälkeen, annettua täyden kirkollisen itsenäisyyden julistusta. Toinen julistus ajoittuu Saksan Neuvostoliittoon-hyökkäyksen alkuvaiheeseen, vuosiin 1941–1942. Tällöin osa Puolan ortodoksiseen kirkkoon kuuluneen Länsi-Ukrainan piispoista perusti autokefaalisen kirkon uudelleen. Kolmannen kerran autokefalia-julistus annettiin neuvostoajan lopulla, jolloin osa Moskovan patriarkaattiin kuuluneita Länsi-Ukrainan seurakuntia julistautui itsenäiseksi kirkoksi. Tämä kirkko hajosi pian kahtia: aiemman autokefaalisen kirkon perinteen jatkajiin ja Kiovan patriarkaattiin. Konstantinopolin tuella nämä kirkot yhdistyivät vuoden 2018 lopulla ja muodostivat ortodoksisen kirkon Ukrainassa. Konstantinopoli myönsi sille täyden itsenäisyyden 6.1.2019.

Seuraavassa tarkastelen historiallisesta ja poliittisesta näkökulmasta, millaisessa

tilanteessa autokefalia esitettiin, ketkä sen esittivät ja ketkä vastustivat sitä.¹ Autokefalian kirkko-oikeudellista puolta käsitellään tarkemmin toisaalla tässä lehdessä. Lähteinä käytän painettuja ja internetissä julkaistuja aineistoja. Esimerkiksi Venäjällä, Ukrainassa, Saksassa, Yhdysvalloissa ja Kanadassa oleva julkaisematon arkistoaineisto epäilemättä täydentää ja monipuolistaa tässä hahmoteltua kuvaa. Yksittäisiä autokefaloita on tutkittu aiemminkin,² mutta kaikkia neljää yhdessä ei tietääkseni ole analysoitu historiallisesta näkökulmasta.

1 Vuoteen 1948 saakka vain Konstantinopoli oli myöntänyt autokefalian. Tuolloin Moskovan ryhtyi sen myöntämiseen. Asiaa ei ole kanonisia ohjeita. Peter 1993, 295, 298. Vrt. Archpriest Nikolay Balashov, *There Is a Consensus on the Principal Points of Granting Autocephaly* [23.5.2018]. <http://www.patriarchia.ru/en/db/text/5208957.html> (12.3.2020).

2 Ks. Armstark 1982; Denysenko 2018; Heyer 2003.

ENSIMMÄISEN AUTOKEFALIAN NOUSU JA TUHO 1917–1930

Venäjällä 1800-luvun loppu oli poliittisten, kansallisten ja kirkollisten muutosvaatimusten aikaa. Venäjän ortodoksisessa kirkossakin osa papeista ja piispoista katsoi Pietari I:n vuonna 1721 perustaman keskusjohtoisen ja valtiolle alisteisen hallintorakenteen, pyhän synodin, tukahduttavan kirkon elämää ja vieroittavan kirkkoa kansasta. Uudistajat vaativat kirkon vapauttamista valtion holhouksesta, maallikkojen aktiivista ottamista mukaan kirkon hallintoon ja toimintaan sekä kansankielisiä palveluksia.³ Viimeksi mainittua lukuun ottamatta vaatimukset hyväksyttiin Moskovassa vuosina 1917–1918 pidetyssä kirkolliskokouksessa. Niiden täytäntöönpano tosin viivästyi.⁴

Venäjän keisarikunnan hajotessa ukrainalaisia asui Venäjällä ja Itävalta-Unkarissa. Monet heistä kannattivat itsenäisen Ukrainan perustamista, mutta eivät olleet yksimielisiä siitä, miten se tulisi toteuttaa. Venäjän sisällissodan ja Puolan itsenäistymisen aikaan (1917–1920) nykyisen Ukrainan alueella olivat vallassa ukrainalaiset sosialistit, sitten bolševikit, uudelleen sosialistit, ukrainalaiset nationalistit, venäläiset monarkistit ja lopuksi jälleen bolševikit. Ukrainalaisnationalistit ehdivät perustaa useampia lyhytikäisiä Ukrainan valtioita.⁵

Ukrainalaisosialistit julistivat kesäkuussa 1917 Ukrainan autonomiseksi, ja marraskuussa itsenäiseksi. Kansallismieliset ukrainalaiset seurakuntapapit⁶ ja maallikot vaativat myös kirkollista itsenäisyyttä. Autonomiajulistuksen jälkeen he esittivät Ukrainalle kirkollista itsenäisyyttä. Venäjän ortodoksisen kirkon pyhä synodi torjui esityksen. Ukrainan julistauduttua itsenäiseksi osa kansallismielisistä papeista ilmoitti Vasyl Lypkivskyin⁷ johdolla perustavansa Ukraina autokefaalisen kirkon. He vetosivat Ukrainan johtoon, joka kuitenkin

kieltäytyi tukemasta hanketta pitäen uskontoa yksityisasiana, ei osana valtion rakentamista.⁸

Joulukuussa bolševikit perustivat Harkivissa sosialistisen Ukrainan. Ukrainan poliittinen johto ryhtyi nyt tukemaan kirkollisen itsenäisyyden kannattajia. Kirkolliskokous Moskovassa otti sekin lopulta kantaa sallimalla yleisukrainalaisen kirkolliskokouksen kutsumisen koolle selvittämään tilannetta. Lypkivskyi kannattajineen vaati kokoukselta ”Ukrainan kirkon muinaisen itsenäisyyden palauttamista”. Kokoukseen osallistuneet piispat torjuivat tämän esittäen autonomiaa Moskovon kirkolliskokouksen juuri uudelleen perustaman patriarkaatin yhteydessä.⁹

Ennen kuin mihinkään toimenpiteisiin ehdittiin ryhtyä, bolševikit valtasivat Kiovan. Saksalaiset valtasivat sen takaisin maaliskuussa ja nostivat valtaan Pavlo Skoropadskyin, joka kannatti Ukrainan täyttä kirkollista itsenäisyyttä katsoen sen tukevan kansallisen identiteetin rakentamista. Tämän rohkaisemana itsenäistä Ukrainan kirkkoa kannattaneet järjestivät kesäkuussa toisen kokouksen, jonka puheenjohtajana oli Kiovan juuri valittu venäläinen metropoliitta Antoni (Hrapovtski). Hänen kantansa, jossa ortodoksisuus irrotettiin ukrainalaisesta nationalismista eikä itsenäiselle Ukrainan kirkolle nähty tarvetta, voitti: kokous esitti Ukrainan hiippakunnille autonomista asemaa Moskovon patriarkaatin yhteydessä. Patriarkaatti vahvisti autonomian vuonna 1922.¹⁰

Skoropadskyi vastusti tätä nimittämällä lokakuussa 1918 uudeksi uskontoasiainministeriksi kansallismielisen poliitikon, Oleksander Lototskyin. Tämän aloitteesta marraskuussa kokoontui uusi konsiili, jonka Lototskyi taivutteli päättämään Ukrainan täydestä kirkollisesta itsenäisyydestä. Lototskyi perusteli tätä muun muassa sanomalla, että itsenäisessä valtiossa tulee olla itsenäinen kirkko ja ettei Ukrainan

kirkollinen johto voi sijaita maan rajojen ulkopuolella. Saksan antautuminen pakotti Skoropadskyin omaksumaan uuden politiikan: hän julisti (14.11.1918) Ukrainan pyrkivän federaatioon Venäjän kanssa. Samanaikaisesti Skoropadskyin poliittinen vastustaja Symon Petljura kaappasi vallan; syntyi direktoraattina tunnettu Ukraina.¹¹

Kirkkopoliittisesti Petljura jatkoi Lototskyin aloittamalla linjalla. Aluksi hän vangitutti autokefalian merkittävimmät vastustajat, kuten metropoliitta Antonin. Sen jälkeen valtio valmisti pikavauhtia lain, jolla se 1.1.1919 julisti Ukrainaan perustetun (valtion valvoman) autokefaalisen kirkon. Perusteluissa vedottiin (ei kovin vakuuttavasti) Khalkedonin kirkolliskokouksen 17. kanoniin, jossa valtiolle annettiin poikkeustilanteissa oikeus määrätä seurakuntien hallinnosta.¹²

Ollakseen kirkollisesti pätevä laki vaati muiden ortodoksisten kirkkojen hyväksynnän. Direktoraatti valtuutti Turkin-lähettilääksi nimitetyn Lototskyin pyytämään ekumeenista patriarkkaa tunnustamaan autokefalian. Patriarkan tehtävää hoiti kuitenkin viransijainen, metropoliitta Dorotheos, joka kieltäytyi vedoten siihen, että tunnustuksen voisi antaa vain virassa oleva patriarkka, sekä siihen, ettei Ukraina ollut itsenäinen valtio, jonka pyynnöstä autokefalia voitaisiin myöntää. Tätä perustelua oli käytetty vastaavissa tapauksissa aiemminkin.¹³

Helmikuussa 1919 puna-armeija valtasi Kiovan ja pakotti direktoraattihallinnon vetäytymään länteen. Täällä autokefalian kannattajat perustivat toukokuussa uudestaan yleisukrainalaisen kirkkoneuvoston, joka jatkoi irtautumista Moskovan patriarkaatista luomalla oman seurakuntahallinnon. Patriarkaan nimittämä Kiovan väliaikaispiispa, Nazari (Blinov), vastasi tähän pidätyttämällä autokefalistipappeja virantoimituksesta. Lototskyin tuttava,

Pultavan arkkipiispa Parfeini (Levytskyi), taas kehotti elokuun alkupuolella luomaan ”elävän kirkon, joka on uskollinen Ukrainan kansan kielelle, tavoille ja jumalanpalveluskäytännölle”. Hän myös vihki uudelle kirkolle noin 30 uutta pappia. Käytännössä kirkon toiminta oli vähäistä.¹⁴

Elokuusta 1919 seuraavan vuoden lopulle Ukraina oli direktoraatin, valkoisten venäläisten, bolševikkien, eri kasakkajoukkojen ja Puolan joukkojen taistelukenttänä. Autokefaliasta ei juuri puhuttu ennen kuin voittaja, bolševikit,

-
- 3 Ks. Cunningham 1981. Ukrainasta erikseen ks. Denysenko 2018, 14–16.
 - 4 Ks. yleisesti Denysenko 2018, 17–19.
 - 5 Ks. Magocsi 1998, 468–520; Vulpius 2006, 106–109.
 - 6 Ukrainan hiippakuntien papistosta kaksi kolmannesta tai hiukan enemmän oli ukrainalaisia. Yhdeksästä piispasta (vuonna 1915) vain yksi oli etnisesti ukrainalainen. Vulpius 2006, 111.
 - 7 Etnisesti ukrainalaisten henkilöiden nimet on translitteroitu ukrainasta, vaikka niistä olisi venäjän- tai puolankielisiäkin muotoja.
 - 8 Armstark 1982, 38–39; Partykevich 1998, 28–31.
 - 9 Partykevich 1998, 31–32.
 - 10 Armstark 1982, 39–41; Heyer 2003, 64–78, 274; Vulpius 2006, 105, 107. Vrt. Denysenko 2018, 8, 19.
 - 11 Armstark 1982, 41–42; Partykevich 1998, 34–37; Vulpius 2006, 107–108. Vrt. Denysenko 2018, 23–24.
 - 12 Armstark 1982, 42–43. Vrt. Partykevich 1998, 39, 79–80.
 - 13 Partykevich 1998, xvi, 39, 53–57; Peter 1993, 293; Vulpius 2006, 108.
 - 14 Armstark 1982, 44–46; Denysenko 2018, 24–26; Heyer 2003, 117–118 (josta sitaatti). Ennen vuotta 1917 Parfeini oli vastustanut kirkon ukrainalaistamista. Partykevich 1998, 14.

perusti neuvosto-Ukrainan joulukuussa 1920. Sen ulkopuolelle jäi Puolaan liitetty läntisin kolmannes Ukrainasta.

Bolševikit sallivat autokefalia-hankkeen jatkamisen, koska he katsoivat sen heikentävän Moskovan patriarkaattia. Toukokuussa 1921 Kioovassa pidetty autokefalian kannattajien kokous valitsi piispa Parfenin *in absentia* Ukrainan metropoliitaksi. Moskovan patriarkka Tihonin¹⁵ vaatimuksesta hän ei ottanut tehtävää vastaan. Itse valinta viittaa kuitenkin siihen, että kokous halusi perustaa autokefaalisen kirkon laillisesti valittujen piispojen varaan. Tihon pyrki säilyttämään Ukrainan alaisuudessaan nimittämällä Grodnon piispan Mihailin (Jermakov) Kiovan metropoliitaksi. Venäläinen Mihail tunnettiin jyrkkänä ”skismatismiin” vastustajana. Maaliskuussa 1922 Tihon lisäksi erotti Lypkivskyin kirkon yhteydestä.¹⁶

Autokefalistit pyrkivät vielä saamaan piispallista tukea. Elokuussa 1921 he vetosivat Ukrainassa toimiviin piispoihin, jotta nämä perustaisivat heitä varten oman hiippakunnan. Kun piispat kieltäytyivät, autokefalistit lähettivät kaksi pappiaan Georgiaan, jotta Georgian kirkko vihkisi nämä piispoiksi. Neuvostoviranomaiset kuitenkin pidättivät heidät Harkivissa.¹⁷

Lototskyi otaksui, että ekumeenisen patriarkan viransijaisen Dorotheoksen kielteinen päätös oli yksi syy siihen, että kirkollisen itsenäisyyden kannattajat ottivat ohjat omiin käsiinsä ja kutsuivat lokakuussa 1921 Kiovaan koolle kirkolliskokouksen perustamaan autokefaalisen kirkon.¹⁸ Tämä lienee osatotuus. Viimeinen pisara saattoi olla piispa Mihailin toiminta. Hän osallistui kokoukseen ja häntä pyydettiin vihkimään ukrainalaisille oma piispa, mutta hän kieltäytyi katsoen, sinänsä oikeutetusti, että asia kuuluu yleisvenäläiselle kirkolliskokoukselle. Niinpä konsiili päätti vihkiä piispan itse. Keskeinen hahmo päätöksen

takana oli direktoraatin entinen ulkoministeri Volodymyr Tšeh’ivskyi, joka sanoi, bolševikkeja myötäillen, että Ukrainan kirkko olisi ”pelastettava” piispojen vallalta kirkon etuja ajavien tahojen, kansan ja alemman papiston, avulla.¹⁹

Kirkon päämieheksi, Kiovan metropoliitaksi, valittiin ja vihittiin Vasyli Lypkivskyi ja hänen apulaisekseen ja sijaisekseen häntä aktiivisesti tukenut pappi Nestor Šarajevskyi. Virkaanasettaminen tapahtui läsnä olleiden yhteisen käten päällepanon kautta nojautuen Uuden testamentin esikuviin (Ap. t. 13:2–3; 1. Tim. 4:14). Vihityt vihkivät puolestaan uusia piispoja. Kokous hyväksyi lisäksi säännöt, joissa kirkon hallinnon lähtökohdaksi määriteltiin piispallisen vallan sijasta *sobornopravnist*, kirkolliskokouksellinen valta. Tämä oli ollut autokefaliaa ajavien vaatimus alusta alkaen ja vastasi heidän mukaansa ennen vuotta 1686 vallinnutta tilannetta,²⁰ jolloin papisto ja maallikot olivat yhdessä valinneet Kiovan metropoliitan. Yhtä lailla se vastasi senhetkistä poliittista, ”kansaa” korostanutta ajattelua.²¹ Munkkien yksinoikeus piispuuteen kumottiin ja luostarit muutettiin seurakuntien alaisiksi työkollektiiveiksi. Jumalanpalveluskieleksi määrättiin ukraina.²²

Perinteiset ortodoksiset kirkot eivät pitäneet vihkimystä tai Vasylin ja Nestorin toimittamia muiden piispojen vihkimyksiä ja muutoksia kanonisen lain mukaisina – vain piispat voivat vihkiä uusia piispoja – eivätkä tunnustaneet uutta kirkkoa. Ukrainassakin kirkon kannatus oli vähäistä. Joidenkin arvioiden mukaan vain kymmenesosa Ukrainan ortodokseista kannatti sitä.²³ Bolševikit alkoivat pian hajottaa kirkkoa tukemalla yksittäisiä seurakuntia ja henkilöitä mutta kieltäytymällä myöntämästä toimilupaa kirkolle kokonaisuutena. Tammikuussa 1930 bolševikkien järjestämä ylimääräinen ”kirkolliskokous” lakkautti kirkon.²⁴

”PUOLALAINEN” AUTOKEFALIA SAKSALAISAIKAAN

Venäjän sisällissodan jälkeen nyky-Ukrainan läntisimmän osan ortodoksit jäivät Puolan alaisuuteen. Patriarkka Tihon nimitti vuonna 1921 heidän esipaimenekseen Minskin arkkipiispan, Jurin (Jaroševskiy), tittelillä Varsovan metropoliitta. Kun tämä murhattiin alkuvuodesta 1923, Puolan hallitus painosti ortodoksipiispat valitsemaan seuraajaksi Kremenetsin apulaispiispa Dionysin (Valedynskiy), joka tuki irtautumista Moskovasta. Hänen nimitykselleen haettiin vahvistusta Konstantinopolin patriarkalta, joka 13.11.1924 päivätyllä asiakirjalla (*tomos*) tunnusti Puolan ortodoksisen kirkon täysin itsenäiseksi. Kanonisena perusteena käytettiin Khalkedonin 17. kanonia. Historiallisesti asia perusteltiin Puolan itsenäistymisellä sekä toteamalla, että vuoden 1686 sopimuksessa Konstantinopoli luovutti Moskovalle vain oikeuden vahvistaa ukrainalaisalueiden valitsema metropoliitta tehtävänsä, ei alueiden kanonista hallinto-oikeutta. Venäjää lukuun ottamatta muut ortodoksiset kirkot tunnustivat Puolan kirkon lailliseksi.²⁵

Konstantinopolin Puolalle tunnustama autokefalia jakoi Ukrainan ortodokseja. Sikääläinen autokefaalinen kirkko kritisoi Puolan piispoja liiasta venäläismielisyydestä; se halusi ukrainalaismielisiä piispoja. Dionysi nimittikin kaksi tällaista esipaimenta. Chełmiläissyntyinen pappi Oleksi (Hromadskiy) vihittiin ensin vuonna 1922 Lutskin, sitten Grodnon ja lopulta Kremenetsin esipaimeneksi ja Petljuran ministerineuvoston sihteerinä toiminut Polikarp Sikorskyi vihittiin vuonna 1932 Oleksin seuraajaksi Lutskin arkkipiispaksi. Saksan hyökättyä Puolaan syyskuussa 1939 Neuvostoliitto valtasi Itä-Puolan ja liitti kesällä 1940 alueet kirkollisesti Moskovian patriarkattiin. On kiistanalaista, tunnustivatko kaikki sikäläiset Puolan kirkon piispat tämän.²⁶

- 15 Tihon oli valittu patriarkaksi vuosien 1917–1918 kirkolliskokouksessa.
- 16 Bociurkiw 1979–1980, 97; Denysenko 2018, 28–30; Heyer 2003, 108, 118; Fireside 1971, 148.
- 17 Bociurkiw 1979–1980, 97. Vrt. Denysenko 2018, 31, 41.
- 18 Partykevich 1998, 60.
- 19 Actes du Synode 1923; Denysenko 2019, 22–24, 33–39. Vrt. Armstark (1982, 47), jonka mukaan piispat eivät osallistuneet konsiliin.
- 20 Ukrainassa oli keväällä 1685 kutsuttu koolle piispainkokous, joka valitsi Kiovan metropoliitaksi Lutskin piispan Hedeonin. Kun hän ei saanut riittävästi tukea muilta piispoilta eikä osaa Ukrainasta hallinneelta Puolalta, hän pakeni Moskovaan, jossa patriarkka vahvisti hänen valintansa. Keväällä 1686 Moskovian suuriruhtinas lähetti sulttaanin luo delegaation taivuttelemaan ekumeeninen patriarkka hyväksymään tapahtunut, ja siten siirtämään Kiovan metropoliittakunta Moskovian alaisuuteen. Osmanilähteiden mukaan lähetystö ei keskustellut koko kysymyksestä. Tutkimuksessa (Kulchynskyy & Kul 2019) on myös painotettu sitä, ettei ekumeeninen patriarkaatti edes olisi voinut tehdä siirtopäätöstä ilman sulttaanin lupaa, eikä sellaisesta ole näyttöä. Ekumeenisen patriarkaatin mukaan se hyväksyi, että Kiovan metropoliitat vihitään Moskovassa, kunnes tilanne Puolan hallitsemassa Ukrainassa muuttuisi ortodokseille suotuisammaksi, mutta ei näiden valintaa siellä (ks. Ecumenical Patriarchate 2018). Kysymys siitä, mitä sovittiin, jää avoimeksi, sillä alkuperäisasiakirjat eivät ole säilyneet.
- 21 Ks. Vulpius 2006, 114–117.
- 22 Ks. tarkemmin Denysenko 2018, 30.
- 23 Eräiden tilastojen mukaan kirkolla oli vuonna 1927 kaikkiaan 36 piispaa ja 2 300 pappia noin 3 000 seurakunnassa. Armstark 1982, 50. Ukrainassa toimi tuolloin muutama muukin itseään autokefaaliseksi nimittävä yhteisö. Niiden vaikutus jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi ja marginaaliseksi. Ks. Bociurkiw 1979–1980, 101–111.
- 24 Armstark 1982, 47–49, 54, 61; Denysenko 2018, 42–45, 50–51.
- 25 Armstark 1982, 54–55; Ecumenical Patriarchate 2018, 16, 20, 29–31. Vrt. Denysenko 2018, 66–67; Peter 1993, 302–303.
- 26 Armstark 1982, 56; Berkhoff 2000, 538; Heyer 2003, 243; Smyrnov 2019, 48. Vrt. Denysenko 2018, 60–68.

Kesäkuussa 1941 Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon. Tutkimuksessa ja muistelmissa saksalaismiehityksen alkua on kuvattu kirkollisen elämän elpymisen ajaksi. Harvey Fireside täsmentää, että Ukrainassa ”elpyminen” tapahtui lähinnä alueilla, jotka olivat ennen sotaa kuuluneet Puolaan ja joilla nationalismi oli ollut voimakasta, ja että saksalaiset tukivat sitä vain, mikäli katsoivat siitä olevan hyötyä bolševismin vastaisessa taistelussa.²⁷

Länsi-Ukrainan valtauksen jälkeen, elokuussa 1941, Oleksi ja kolme muuta piispaa – Moskovan patriarkaatin apulaispiispoiksi keväällä 1941 asettamat Symon (Ivanovskiy) ja Veniam (Novytskyi) sekä Moskovan patriarkan edustajaksi Lviviin nimitetty arkkimandriitta Pantejmon (Rudyk) – kokoontuivat Potšijivin luostarissa, Puolan kenraalikuvernementtiin kuuluvassa Lounais-Ukrainassa sopimaan Neuvostoliitolta vallatun Volynian osan kirkollisesta yhdistämisestä Puolalle kuuluneeseen Volynian hiippakuntaan. Sen väliaikaiseksi pääksi valittiin Oleksi. Kokous katsoi myös, että Volynia ja koko Ukraina kuului vuoden 1940 uskollisuudenvakuutuksen nojalla Moskovan patriarkaattiin, kunnes asia käsiteltäisiin yleisukrainalaisessa kirkolliskokouksessa.²⁸

Ukrainan valtakunnankomissariaatissa Polikarp ja Pinskin piispa Oleksandr (Inozetsev), perustivat lokakuussa 1941 Kiovassa yleisukrainalaisen kirkkoneuvoston ajamaan Ukrainan kirkollista itsenäisyyttä. Tämä lienee tarkoitettu vastaukseksi Oleksille, jota Dionysi samaan aikaan taivutteli palaamaan Puolan kirkon yhteyteen. Oleksi ei suostunut, vaan kutsui seuraavassa kuussa koolle uuden piispainkokouksen, joka valitsi hänet Ukrainan eksarkiksi eli useamman hiippakunnan kirkolliseksi johtajaksi.²⁹

Valinnan jälkeen kirkkoneuvosto kääntyi Dionysin puoleen pyytäen tätä lähettämään Ukrainaan piispoja. Tavoitteena saattoi olla

edellytysten luominen itsenäiselle kirkolle laajentamalla Puolan kirkon alue kattamaan koko Ukraina. Dionysi nimitti jouluaattona 1941 Polikarpin Puolan kirkon ukrainalaisalueiden tilapäiseksi asianhoitajaksi. Samalla hän vapautti tämän Moskovan patriarkaatile edellisvuonna annetusta uskollisuudenvakuuksesta. Toimenpiteillä Puolan kirkko kiisti autonomisen kirkon laillisuuden ja toimivallan, mikä sopi myös saksalaisille. Helmikuussa 1942 Pinskissä pidetyssä kirkolliskokouksessa Polikarp, Oleksandr ja kirkollisneuvosto perustivat uudelleen Ukrainan autokefaalisen kirkon ja vihkivät sille papistosta kaksi uutta piispaa³⁰ sekä pappeja. Osa näistä oli vuoden 1921 kirkon maallikkoja. Neuvostoliittoon kuuluneen Ukrainan ortodoksit kritisoivat tätä, ja autonominen kirkko julisti huhtikuussa 1942 autokefaalisen kirkon Lypkivskyytä seuraavaksi ”lahkoksi”. Ukrainan siviilihallinnon johtaja, Erich Koch, laillisti autokefaalisen kirkon toukokuussa 1942. Sitä tukivat myös ukrainalaiset äärinationalistit, joita on kutsuttu sotilaallisen siiven johtajansa Stepan Banderan mukaan banderalaisiksi ja joiden kanssa osa autokefalisteista teki yhteistyötä.³¹

Saksalaiset eivät kuitenkaan halunneet vahvistaa kirkkoa liikaa,³² joten he tukivat myös autonomista kirkkoa. Estääkseen niiden mahdollisen yhteistyön Koch rajoitti kesäkuussa 1942 piispojen liikkumista. Kirkkoja heikensi myös papiston ja seurakuntalaisten keskinäinen kamppailu, toisinaan kirjaimellisesti kärsivä. Ongelmien ratkaisemiseksi Potšajivissa järjestettiin lokakuun alkupuolella kokous, jossa kirkkojen edustajat sopivat yhdistyvänsä Dionysin alaiseksi Ukrainan autokefaaliseksi kirkoksi. Sen myöhempi kohtalo päätettäisiin yleisukrainalaisessa kirkolliskokouksessa. Uuden kirkon johtoon valittiin synodi, johon kuuluivat Oleksander, Polikarp ja Tšygyryn piispa Nikanor (Abramovytš) sekä autonomisesta kirkosta Oleksi ja Tšernihivin piispa

Symon (Ivanovski). Valtaosa autonomisen kirkon piispoista ja papeista vastusti yhdistymistä haluten pysyä ”äitikirkon”, Moskovan, yhteydessä ja sanoen, että yhdistymispäättöksen saattoi tehdä vain kirkolliskokous. Myös valtakunnankomissariaatin siviiliviranomaiset vastustivat yhdistymistä. Tämän takia kirkollinen jako tosiasiaassa jatkui. Andrii Smyrnovin mukaan Nikanor pyysi siksi joulukuussa 1942 Dionysia vahvistamaan autokefaaliselle kirkolle täyden itsenäisyyden. Dionysi siirsi tehtävän Konstantinopolille, joka kieltäytyi vedoten siihen, ettei Ukraina ollut itsenäinen valtio.³³

Vuoden 1943 aikana Saksa kärsi sotilaallisia tappioita ja sen ote Ukrainasta heikkeni. Ukrainalaiset äärinationalistit saivat valtaa Länsi-Ukrainassa, ahdistivat autonomista kirkkoa ja murhasivat piispa Oleksin. Tämän jälkeen autokefaalinen kirkko otti Polikarpin johdolla Länsi-Ukrainan kirkolliseen hallintaansa ja monia autonomisen kirkon pappeja pakotettiin liittymään siihen. Puna-armeijan vallattua Kiovan marraskuussa 1943 ja edetessä länteen autokefaalinen papisto vetäytyi Varsovan tai Odessan kautta Saksaan ja lopulta Pohjois-Amerikkaan. Ukrainassa neuvostovallan paluun myötä molempien sodanaikaisten kirkkojen hiippa- ja seurakunnat liitettiin Moskovan patriarkaattiin.³⁴

Toisen maailmansodan aika osoitti, että autokefaalisen kirkon kannatus keskittyi Puolalle kuuluneeseen läntisimpään Ukrainan osaan. Muualla ortodoksit olivat traditionalisempia, vastustivat muutoksia – kuten kansankielistä palvelusta ja ”ukrainalaisia” käytäntöjä, ehkä myös autokefaalisen kirkon johtomiesten yhteistoimintaa saksalaisten kanssa – ja pitäytyivät siksi uskonnon epäpoliittisuutta korostavassa Moskovan patriarkaattissa.

ITSENÄISYYS NEUVOSTOVALLAN RAUNIOILLA

Vuonna 1948 Moskovan patriarkaatti mitätöi Puolan kirkon aiemman autokefalian ja myönsi sille uuden itsenäisyyden. Tämä oli yksi syy siihen, että diasporaukrainalaiset alkoivat aktiivisesti pyrkiä Konstantinopolin patriarkaatin yhteyteen, mikä Kanadan ukrainalaisten osalta lopulta toteutui vuonna 1990 ja Yhdysvalloissa viisi vuotta myöhemmin. Perusteena oli ukrainalaispiispojen yhteys Puolan kirkkoon. Moskovan patriarkaatti protestoi voimakkaasti.³⁵ Konstantinopoli puolestaan kritisoi sitä, että Moskova oli vuonna 1970 myöntänyt Pohjois-Amerikassa toimineille hiippakunnilleen

27 Ks. Fireside 1971, 131–133, 139–146.

28 Heyer 2003, 246–247; Smyrnov 2019, 44–45. Vrt. Denysenko 2018, 70–71, 73, 76.

29 Berkhoff 2000, 541–542; Fireside 1971, 150, 157; Heyer 2003, 247–249, 257, 261.

30 Vuonna 1942 vihittiin vielä kymmenkunta muuta piispaa. Ks. Heyer 2003, 259–260.

31 Berkhoff 2000, 542–543; Fireside 1971, 151, 154, 156; Heyer 2003, 245–246, 249, 258, 268, 302.

32 Saksalla ei ollut Ukrainassa mitään yhtenäistä ja johdonmukaista kirkkopoliittikkaa. Heyer 2003, 299–301.

33 Berkhoff 2000, 544–546, 553–554; Fireside 1971, 155, 157–159; Heyer 2003, 262–267; Smyrnov 2019, 46. Vrt. Denysenko 2018, 83–85.

34 Berkhoff 2000, 546; Fireside 1971, 159; Heyer 2003, 303–309. Vrt. Denysenko 2018, 86–89.

35 Vuonna 1971 pidetyssä kirkolliskokouksessa Venäjän kirkko hyväksyi päätöslauselman, jolla kirkon johtoa kannustettiin jatkamaan ponnistuksia niin kutsutun Venäjän ulkomailla toimivan kirkon sekä diasporassa toimivan Ukrainan autokefaalisen kirkon jälleenliittämiseksi Moskovan patriarkaattiin. Vetoamus toistettiin Kiovan kasteen tuhatvuotisjuhlien (1988) edellä. Denysenko 2018, 148, 154.

itsenäisyyden nimellä Amerikan ortodoksinen kirkko (The Orthodox Church in America). Tätä Konstantinopoli ei ole tunnustanut.³⁶

Neuvostoliitossa autokefalia nousi uudelleen esille vuonna 1989 osana maassa käynnistynyttä avoimuuspolitiikkaa, glasnostia. Ukrainassa esille nostettiin Stalinin aika, erityisesti tämän 1930-luvun alkupuolella aiheuttama nälänhätä (holodomor), mutta myös älymystön ja autokefaalisen kirkon vaino. Kirkko nähtiin ukrainalaisuuden esitaistelijana, joka oli rehabilitoitava. Helmikuussa pappi Bohdan Myhajletško ja neljä kiovalaista älymystön edustajaa esitti Neuvostoliiton korkeimmalle neuvostolle autokefaalisen kirkon laillistamista. Puoli vuotta myöhemmin Lvivin Pyhän Pietarin ja Paavalin seurakunta julistautui pappinsa, Vasili Jareman, johdolla täysin itsenäiseksi. Prosessi oli sama kuin vuonna 1921. Julistautumista on pidetty Ukrainan kolmannen autokefaalisen kirkon alkuna. Jotkut tutkijat näkivät sen reaktiona kreikkalaiskatolisen kirkon voimistumiseen.³⁷

Autokefaalinen ja kreikkalaiskatolinen kirkko saivat virallisen toimiluvan vuoden 1989 lopulla, mutta jo elokuusta alkaen Länsi-Ukrainan ennen vuotta 1946 kreikkalaiskatoliseen kirkkoon kuuluneet seurakunnat olivat alkaneet irtautua Moskovan patriarkaattista. Valtaosa yli 900 seurakunnasta julistautui kreikkalaiskatoliseksi, mutta jotkut siirtyivät autokefaaliseen kirkkoon. Moskovan patriarkaatti vastusti jyrkästi eroamisia ja viranomaisien niille antamaa tukea, kuten patriarkaattiin kuuluneiden kirkkojen käyttöoikeuden siirtoa. Muutosta tuki syyskuussa 1989 muodostettu ukrainalainen uudistusliike, *Narodnyi ruh Ukrajiny* eli Ruh.

Kesäkuussa 1990 Kiovassa pidetty kirkolliskokous valitsi autokefaalisen liikkeen johtoon entisen Žytomyrin piispan³⁸ Ioanin (Bodnartšuk), joka alkoi vihkiä liikkeelle

piispoja. Moskovan patriarkaatti riisti Ioanilta piispuuden, jolloin Yhdysvaltain ukrainanalaisen kirkon metropoliitta Mstyslav (Skrypnyk) nimitti hänet arkkipiispakseen. Mstyslav oli entinen Petljuran hallinnon diplomaatti, joka oli vihitty autokefaalisen kirkon piispaksi Ukrainassa 1942. Hänet valittiin *in absentia* kirkon päämieheksi tittelillä patriarkka.³⁹

Uudet autokefalistit olivat vahvasti ukrainalaisnationalistisia.⁴⁰ Jumalanpalveluksessa he ottivat käyttöön nykyukrainan. Samoin he tulkitsivat kesäkuun kirkolliskokouksessa, että väite Kiovan metropoliittakunnan siirtymisestä Moskovan alaisuuteen vuonna 1686 oli väärä. Autokefalistit myös painottivat uudella kirkolla olevan ”erityissuhde Konstantinopolin ekumeeniseen äitikirkkoon”. Konstantinopoli puolestaan antoi ymmärtää, että kirkkokiista oli Moskovan patriarkaatin sisäinen asia. Mikään ortodoksinen kirkko ei tunnustanut uuden kirkon autokefaliaa.⁴¹

Moskovan patriarkaatti kritisoi autokefalisteja väittämällä piispa Ioanin johtaneen kannattajansa harhateille,⁴² skismaan. Samoin se tuomitsi uudelleen perustetun kirkon epäkanoniseksi rinnastaen sen vuosien 1921 ja 1942 kirkkoihin. Patriarkaatti myös ainakin muodollisesti lisäsi Ukrainassa toimivien hiippa- ja seurakuntien itsenäisyyttä muodostamalla niistä lokakuussa 1990 Moskovan alaisen autonomisen (samostojatelnost) kirkon sekä korostamalla sen kanonisuutta. Kirkon johtaja, Kiovan metropoliitta Filaret (Denysenko), selitti tämän olevan paluuta ”alkuun”: Ukraina oli kirkollisesti sisäisesti itsenäinen, vain tärkeimmät asiat, kuten piispojen valinnan vahvistus, tapahtuivat Moskovassa.⁴³

Ukrainan vuonna 1991 tapahtuneen itsenäistymisen jälkeen Filaretin johtama piispainkokous keskusteli autokefaliasta. Enemmistö piispoista kannatti sitä ja anoi ensin marraskuussa 1991 ja uudelleen seuraavan vuoden

tammikuussa autonomiselle kirkolle täyttää itsenäisyyttä. Ukrainan presidentti Leonid Kravtšuk tuki anomusta. Moskovan patriarkaatti kieltäytyi huhtikuussa 1992 pidetyssä piispainkokouksessa hyväksymästä sitä vedoten Ukrainan ortodoksien enemmistön vastustukseen. Harkivissa seuraavassa kuussa ilman Filaretia pidetty autonomisen kirkon piispainkokous erotti tämän tehtävistään ja valitsi seuraajaksi Rostovin metropoliitta Volodymyrin⁴⁴ (Sabodan). Filaret ja hänen tukijansa autonomisessa kirkossa perustivat kesäkuussa 1992 autokefaalisen kirkon edustajien kanssa uuden kirkon, Kiovan patriarkaatin. Sen johtoon valittiin patriarkka Mstyslav, kysymättä tämän mielipidettä, ja hänen sijaisekseen Filaret. Mikään ortodoksinen kirkko ei tunnustanut Kiovan patriarkaatin laillisuutta. Presidentti Kravtšuk arvosteli Moskovan kieltäytymistä autokefalian myöntämisestä syyttämällä autonomista kirkkoa Ukrainaa hajottavasta toiminnasta.⁴⁵

Kiovan patriarkaatin perustamisen jälkeen Filaretin vastustajat alkoivat julkisuudessa kritisoida häntä. Filaretia syytettiin yhteyksistä Neuvostoliiton turvallisuuspalveluun KGB:hen sekä avioliitosta ja muista munkkilupausten rikkomuksista. Suuri osa autokefaalisen kirkon seurakunnista ei lopulta liittynyt Kiovan patriarkaattiin, ja Mstyslav tuomitsi sen epäkanoniseksi. Kaikesta huolimatta uusi kirkko kasvoi. Monet sen kannattajista olivat ilmeisesti ukrainalaisia nationalisteja, jotka näkivät Kiovan patriarkaatissa ukrainalaisen kirkon. Seurakuntien liittymiseen saattoi vaikuttaa sekin, että viranomaisten tuella Filaret kontrolloi merkittävää osaa autonomisen kirkon kiinteästä omaisuudesta, kuten kirkkorakennuksista. Kansallismielisten poliitikkojen Filaretille antama tuki saattoi sekin vaikuttaa kannatukseen.⁴⁶

Vuonna 1995 Filaret valittiin Mstyslavin seuraajan, epäselvissä olosuhteissa kuolleen patriarkka Volodymyrin (Romanjuk)

seuraajaksi. Volodymyr oli 1970-luvulla tunnettu kirkollinen toisinajattelija, joka oli seuraavalla vuosikymmenellä emigroitunut Kanadaan ja tukenut aktiivisesti ajatusta autokefaalisen kirkon uudelleen perustamisesta Ukrainaan. Vuonna 1990 hänet vihittiin Ukrainan uudelleen perustetun autokefaalisen kirkon piispaksi ja lähetettiin valistustyöhön Ukrainaan.⁴⁷ Tämän taustan vuoksi on mahdollista, että häntä pidettiin vaarallisena nationalistina ja että hänet sen vuoksi murhattiin.

36 Denysenko 2018, 104, 127–128.

37 Bohdan Nahaylo, Initiative Group Seeks Renewal of Ukrainian Orthodox Church. *Ukrainian Weekly* 5.3.1989, 1, 7 (22.10.2019); Mitrokhin 2010, 234.

38 Moskovan patriarkaatti oli erottanut piispan ”terveydellisin perustein”, minkä jälkeen tämä liittyi autokefaaliseen kirkkoon.

39 Denysenko 2018, 162–163; Heyer 2003, 409–411.

40 Ks. esim. piispa Ioanin haastattelu (*Ukrainian Weekly* 14.10.1990, 3, 14), jossa hän sanoo, että Filaretilla ja hänen kaltaisillaan ei ole paikkaa Ukrainassa ja kehottaa heitä lähtemään maasta.

41 Denysenko 2018, 119–120, 164 (josta sitaatti); Heyer 2003, 415.

42 Ioan joutui pian valtakiistaan Mstyslavin kanssa. Tämä erotti hänet virasta, jolloin Ioan palasi Moskovan patriarkaatin yhteyteen vuonna 1992.

43 Denysenko 2018, 165.

44 Ukrainan parlamentti ei tunnustanut valintaa, koska Volodymyr, vaikka olikin ukrainalainen ja toiminut piispana Ukrainassa, oli valintansa aikana Venäjällä sijaitsevan hiippakunnan piispa.

45 Denysenko 2018, 126–127, 168–169, 177; Kuzio 1997, 395–400. Filaret-kritiikistä ks. *The Ukrainian Weekly* 2.8.1992, 5, 12.

46 Kuzio 1997, 395–396, 398–402.

47 Ks. Патриарх Володимир (Романюк) (3.1.2010). https://risu.org.ua/ua/index/referen-ce/major_religions/33661/ (9.12.2019).

Kaksi vuotta myöhemmin Moskovan patriarkaatti erotti Filaretin Venäjän kirkon yhteydestä. Yksilötasolla toimenpide oli symbolinen, mutta Kiovan patriarkaattille ongelmallinen, koska se antoi Moskovalle perusteen väittää patriarkaattia epäkanoniseksi. Samaan aikaan Kiovan patriarkaatti ja autokefaalinen kirkko neuvottelivat kirkkojen yhdistymisestä. Erityisesti jälkimmäinen etsi tukea ekuumeeniselta patriarkaatilta sekä pyrki saamaan autonomisen kirkon mukaan neuvotteluihin. Näin tapahtuikin vuodesta 2001 alkaen, sen jälkeen kun presidentti Leonid Kutšma oli pyytänyt Moskovan patriarkaattia myöntämään Ukrainan ortodokseille autokefalian. Neuvottelut kariutuivat, sillä autonominen kirkko esitti, että muut kirkot yhdistyisivät siihen: tämän jälkeen Moskovan patriarkaatti voisi myöntää yhdistyneelle kirkolle autokefalian. Syksyllä 2009 autonominen kirkko yritti aloittaa neuvottelut yhdistymisestä Kiovan patriarkaatin kanssa, mutta Moskova katkaisi ne nopeasti.⁴⁸

Pitkään Konstantinopoli katsoi, että Venäjän kirkon tuli ”näyttää tietä Ukrainan kirkkojen yhdistymiseen”, kuten eräässä *Ukrainian Weekly* -lehden artikkelissa todettiin syksyllä 1997.⁴⁹ Tämän on oletettu johtuneen siitä, että Konstantinopoli pyrki Viron kriisin vuoksi säilyttämään toimivat suhteet Moskovan patriarkaattiin.⁵⁰ Esimerkiksi kun patriarkka Bartholomeos ja patriarkka Aleksii II tapasivat Odessassa syyskuussa 1997, Bartholomeos ei myöntänyt ukrainalaiskirkoille näiden pyytämää audienssia. Samoin tapahtui vuonna 2008, kun Kiovan patriarkaatti järjesti Kiovassa presidentti Juštšenkon tuella Kiovan kasteen 1020-vuotisjuhlan. Bartholomeos kutsuttiin ja hän saapui tilaisuuteen, mutta ei tukenut presidentin esittämää ajatusta autokefaliasta, vaan ilmaisi kunnioituksensa juhliin samoin osallistuneelle patriarkka Aleksille.⁵¹

Yhdysvaltainkreikkalainen teologi John Chryssavgis tulkitsi Bartholomeoksen haluavan antaa Moskovalle mahdollisuuden ”tervehdyttää Ukrainan jakautuneisuus”.⁵² Toisin sanoen patriarkka piti Ukrainan ortodoksisten kirkkojen yhdistymistä autokefalian myöntämisen ehtona.⁵³ Tämä oli epätodennäköistä, sillä osa autonomisen kirkon edustajista vastusti minkä tahansa patriarkaatin tunnustamaa autokefaliaa haluten pysyä Moskovan patriarkaatin alaisuudessa.⁵⁴ Tämä mahdollisesti johtui siitä, että he tukivat venäläisnationalistista ajattelua, jonka kirkollisen version muotoili patriarkka Aleksin kuoleman (2008) jälkeen uudeksi patriarkaksi valittu metropoliitta Kirill (Gundjajev). Hän tiivisti sen käsitteeseen ”venäläinen maailma” (ruskii mir). Kirillin mukaan siihen kuuluivat Venäjän lisäksi Ukrainan, Valko-Venäjän ja Moldovan ortodoksit. Venäläisessä maailmassa on vain yksi ortodoksinen kirkko. Siksi ”skismaatikkojen” tuli katua ja palata autonomisen kirkon yhteyteen, kuten Perejaslavin piispa Mitrofan (Jurtšuk) ilmaisi asian vuonna 2004.⁵⁵ Tällainen ajattelu, jota Venäjän valtio tukee, todennäköisesti vahvisti Kiovan patriarkaatin ja autokefaalisen kirkon pyrkimyksiä itsenäistyä, identifioitua ”länteen” ja liittoutua ukrainalaisnationalistien kanssa.

KONSTANTINOPOLIN TUNNUSTAMA AUTOKEFALIA UKRAINAN KRIISIN AIKAAN

Nationalistiset ja länsimyönteiset ukrainalaiset kiistivät ”venäläisen maailman” ideologian vuosien 2013–2014 taitteen levottomuuksissa, jotka pakottivat venäjämielisen presidentti Janukovyšin eroamaan – sen jälkeen kun hän oli kieltäytynyt allekirjoittamasta sopimusta Ukrainan ja Euroopan yhteisön lähentymisestä. Näkyvimmän tapahtumapaikkansa, Kiovan itsenäisyyden aukion, Maidanin, mukaan Euromaidanina tunnettu kiista oli alkusoittoa Uk-

rainan edelleen jatkuvalle poliittiselle kriisille, Krimin liittämiselle Venäjään⁵⁶ maaliskuussa 2014 ja sodalle Itä-Ukrainassa, sekä autokefalian loppuun saattamiselle.

Toukokuussa 2014 Kanadan ukrainalainen kirkko isännöi kokousta, jossa sen, Kiovan patriarkaatin, Moskovan patriarkaatin ja kreikkalaiskatolisen kirkon edustajat pohtivat, miten Ukrainan kirkollinen hajaannus voitaisiin ratkaista. Keskustelu ei johtanut mihinkään käytännön toimenpiteisiin. Samaa aikaan autokefaalisen kirkon ja Kiovan patriarkaatin edustajat neuvottelivat pohjois-amerikkalaisten piispojen kanssa Ukrainassa kirkkojensa yhdistymisestä. Autonomisen kirkon piispainkokous kritisoi tätä. Se katsoi ulkoukrainalaisten toimivan alueella luvatta ja ilmaisi näin pitävänsä koko Ukrainaa ”omana” alueenaan.⁵⁷

Kuukautta myöhemmin Moskovan patriarkaatti ”kansainvälisti” Ukrainan tilanteen syyttämällä kreikkalaiskatolista kirkkoa Ukrainan ”kanonisen”, toisin sanoen autonomisen, kirkon vastaisesta aggressiosta, ”skismaatikkojen” eli Kiovan patriarkaatin tulemisesta sekä ortodoksien ja katolilaisten suhteiden vahingoittamisesta.⁵⁸ Elokuussa 2014 patriarkka Kirill vetosi patriarkka Bartholomeukseen, jotta tämä auttaisi ratkaisemaan ”skismaatikkojen ja nationalistien” muodostaman ongelman.⁵⁹ Kannanotoillaan Ilarion ja Kirill antoivat ymmärtää, että Ukrainassa sotaa kävivät asejoukkojen lisäksi myös ”laillinen” ja ”laiton” kirkko. Kannanotot myös vihjasivat, että autonominen kirkko ei sekaantunut politiikkaan, toisin kuin Kiovan patriarkaatti ja kreikkalaiskatolinen kirkko. Filaret puolestaan syytti Ukrainan ongelmista ja sodasta Venäjän presidenttiä, Vladimir Putinia: tämä oli niin veljenmurhaaja Kain kuin uusi farao, joka piti ukrainalaisia ”venäläisen maailman” orjuudessa.⁶⁰ Koska Filaretin tulkinnessa valtio ja kirkko liittyvät

toisiinsa, syytös teki samalla Moskovan patriarkaatin ja autonomisesta kirkosta turvallisuusuhan.⁶¹ Täysin itsenäisen ukrainalaisen

-
- 48 Denysenko 2018, 175, 185, 199–203; Sotiropoulos ed. 2019, 43–44. Kutšman pyyntö: <https://www2.stetson.edu/~psteeves/relnews/0008j.html> (9.3.2020).
- 49 Roman Woronowycz, Ecumenical Patriarch Calls on Russian Church to Lead Reunification of Ukrainian Churches. *Ukrainian Weekly* 39/1997, 2, 18.
- 50 Ks. Marta Kolomayets, ”Rift between Constantinople and Moscow May Have Grave Repercussions in Ukraine”. *Ukrainian Weekly* 10/1996, 1, 3.
- 51 Vrt. Denysenko 2018, 128, 186.
- 52 Sotiropoulos ed. 2019, 12.
- 53 Ks. <https://www.keston.org.uk/kns/misc/kns-ukraine-united-orthodox-church-in-ukraine.html> (10.11.2019).
- 54 Mitrokhin 2010, 244.
- 55 Denysenko 2018, 186–189; Mitrokhin 2010, 236 (josta piispan sitaatti).
- 56 Kirkollisesti Krim on osa Ukrainan autonomisen, Moskovan yhteyteen kuuluvan, kirkon toimialuetta. Muiden siellä vaikuttaneiden ortodoksisten kirkkojen toiminta on käytännössä lakannut alueen Venäjään-liittämisen jälkeen.
- 57 Denysenko 2018, 130–131.
- 58 Ks. esim. Metropolitan Hilarion: Actions of the Uniates Have Caused Great Damage not Only to the Ukraine and Her Citizens, but Also to the Orthodox-Catholic Dialogue. <https://mospat.ru/en/2014/06/03/news103524/> (17.9.2019).
- 59 Denysenko 2018, 192.
- 60 Patriarch Filaret Calls Ukrainian Believers to Pray for a Just Trial of Putin, the ‘New Cain’. [5.9.2014] <https://www2.stetson.edu/~psteeves/relnews/1409a.html> (17.9.2019).
- 61 Vrt. Tetjana Derkač, Nedopuštšennja svjaštšenykiv UPTs (MP) u vijskovi tšastyny - -. [28.2.2017]. https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/66210/. Ks. myös video Vystup prezidenta Ukrajinu pid tšas utšasti u molitovnomu zahodi za Ukrajinu. [14.10.2018] <https://obcity.gov.ua/2018/10/16/vistup-prezidenta-ukraini-pid-chas-uchasti-u-molitovnomu-zakhodi-za-ukrainu/> (17.10.2019).

kirkon perustaminen olisi yksi keino vastustaa uhkaa. Tämä oli sittemmin myös autokefaliaa tukeneen Yhdysvaltojen kanta.⁶²

Tammikuussa 2016 presidentti Petro Porošenko vetosi Ukrainan autonomiseen kirkkoon, jotta se tukisi autokefaliapyrkimyksiä. Hän lisäsi valtion joka tapauksessa edistävän niitä.⁶³ Saman vuoden kesäkuussa ortodoksisten kirkkojen edustajat kokoontuivat Kreetalla pidettyyn yleisortodoksista kirkolliskokousta valmistelemaan kokoukseen. Tällöin Ukrainan parlamentti kääntyi Kreetan kokouksen järjestäjän, ekumeenisen patriarkan, puoleen⁶⁴ pyytäen autokefaliaa Ukrainan ortodoksiselle kirkolle. Parlamentti pyysi lisäksi Konstantinopolia kumoamaan vuoden 1686 päätöksen perustellen tätä toteamalla, ettei Ukraina halunnut olla Venäjän kirkollinen tai poliittinen siirtomaa.⁶⁵ Autonominen kirkko reagoi tähän korostamalla jälleen kerran epäpoliittisuuttaan, vihjaten näin olevansa ainoa aidosti uskonnosta kiinnostunut kirkko.⁶⁶

Kreetalla ei lopulta käsitelty Ukrainan kysymystä. Tämä johtui paljolti siitä, että Moskovan patriarkaatti ei osallistunut kokoukseen ja oli jo aiemmin varoittanut, että muiden kuin ”kanonisen” Ukrainan kirkon tunnustamisella olisi (tarkemmin määrittelemättömiä) vakavia seurauksia. Moskovaa tukivat Antiokian patriarkaatti sekä Bulgarian ja Georgian kirkko, jotka samoin jättäytyivät pois kokouksesta.⁶⁷

Kokouksen jälkeen Kiovan patriarkaatti omaksui kiistaan jyrkemmän kannan. Toukokuussa 2016 sen piispainkokous tuomitsi autonomisen kirkon toiminnan Ukrainassa, määritteli patriarkaatin vanhan Kiovan metropoliittakunnan ainoaksi lailliseksi perilliseksi ja puolusti oikeuttaan täyteen itsenäisyyteen. Kokous myös totesi pitävänsä Konstantinopolia äitikirkkonaan ja odottavansa ekumeenisen patriarkaatin tunnustavan Kiovan patriarkaatin autokefalian. Tunnustuksen saamiseksi

kirkko oli valmis väliaikaisesti luopumaan patriarkaatin tittelistä.⁶⁸

Konstantinopoli otti sekin aiempaa aktiivisemmän roolin asettamalla komitean tutkimaan autokefalia-pyyntöä. Vauhdittaakseen asiaa presidentti Porošenko vetosi syyskuussa 2017 jälleen ekumeeniseen patriarkaattiin.⁶⁹ Kyselytutkimusten mukaan hanketta kannatti noin kolmannes ukrainalaisista.⁷⁰

Kaksi kuukautta myöhemmin Filaret pyrki tekemään itsestään kanonisesti *persona grata*n pyytämällä kirjallisesti Moskovan patriarkaattilta anteeksi sanoin ja teoin tekemiään syntejä. Samalla hän pyysi patriarkaattia kumoamaan piispuudesta ja kirkosta erottamisensa sekä ryhtymään toimenpiteisiin kirkkojen välisten ongelmien ratkaisemiseksi.⁷¹ Keskusteltuaan kirjeestä patriarkaatin piispainkokous totesi sen olevan askel ”skisman” ratkaisemiseen ja yhteyden palauttamiseen niiden kanssa, jotka olivat ”langenneet pois” Ukrainan kanonisesta kirkosta. Anteeksiantokysymys kuitenkin sivuutettiin siirtämällä sen käsittely epämääräiseen tulevaisuuteen.⁷²

Moskovan päätös todennäköisesti kannusti presidentti Porošenkoa vauhdittamaan autokefalia-kysymyksen ratkaisemista. Huhtikuun alussa 2018 hän neuvotteli ekumeenisen patriarkan kanssa asiasta. Monien yllätykseksi Konstantinopolin ilmoitettiin olevan valmis tunnustamaan Ukrainan kirkon täysi itsenäisyys. Tätä voi tulkita niin, että ekumeenisen patriarkaatin näkökulmasta autonominen kirkko oli Euromaidanista lähtien menettänyt asemiaan uskottavana ukrainalaisena kirkkona ja samalla Moskovan patriarkaatin mahdollisuudet toimia ukrainalaiskirkkojen yhdistäjänä olivat heikentyneet. Tarvittiin uusi uskottava toimija, itsenäinen ukrainalainen kirkko.⁷³ Niinpä neuvottelujen jälkeen, huhtikuun puolivälissä, Porošenko lähetti Konstantinopolille autokefalia-anomuksen perustellen tätä

sillä, että Konstantinopoli oli historiallisesti Ukrainan ortodoksien äitikirjko. Ukrainan parlamentti antoi anomukselle täyden tukensa.⁷⁴

Autonominen kirjko ilmeisesti epäili presidentin pyrkivän ”yhdistyneen kirkon” avulla syrjäyttämään sen, sillä nyt kirjko otti kantaa moniarvoisen valtion puolesta. ”Kaikkien meidän, niin erilaisia kuin olemmekin länsi- tai itäsuuntautuneisuudessamme, tulisi kokoontua samaan pöytään ja sanoa, että tarkoituksenamme on elää yhdessä”, kuten autonomisen kirkon johtaviin hallintomiehiin kuuluva Boryspilin metropoliitta Antoni (Pakanyts) sanoi keväällä

-
- 62 Ks. esim. Move towards Ukrainian Autocephaly. [19.10.2018] <https://ua.usembassy.gov/move-towards-ukrainian-autocephaly/> (17.10.2019).
- 63 https://risu.org.ua/en/index/all_news/state_church_state_relations/62339/ (9.3.2020).
- 64 Taustalla saattoi olla kirkollinen historia: varhaisimpien kirkkojen kuten Konstantinopolin, Rooman ja Aleksandrian itsenäisyys tunnustettiin yleisen kirkolliskokouksen päätöksellä.
- 65 Parlamentin vetoamuksesta ks. Ivan Kapsamun, Ukraine’s Parliament Appeals to Bartholomew: A Historic Step. [22.6.2014] <https://day.kyiv.ua/en/article/day-after-day/ukraines-parliament-appeals-bartholomew-historic-step>. Lakiteksti ukrainaksi: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-viii>. (23.9.2019).
- 66 Ks. esim. Andrei Krjažev, Mitropolit Antoni: Politika otvlekajet ot sluzhenija Bogu. [Argumenty i fakty 6.9.2017] https://aif.ua/society/social/mitropolit_antoni_politika_otvlekaet_ot_sluzheniya_bogu (23.9.2019).
- 67 Denysenko 2018, 198. Kokouksesta ks. <https://www.holycouncil.org/official-documents> (25.10.2019).
- 68 To Be Recognized in the Orthodox Global Community UOC-KP Is Ready to Renounce Temporarily Its Patriarchate Status. [16.5.2016] https://risu.org.ua/en/index/all_news/confessional/orthodox_relations/63416/ (23.9.2019). Kokouksen päätökset ukrainaksi: http://www.archangel.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2121:zayava-arkhiyereyskohosoboru&catid=41&Itemid=160 (16.9.2019).
- 69 Orthodox Christianity 17.9.2017. <http://orthochristian.com/106246.html> (25.9.2019).
- 70 Marraskuussa 2016 tehty kysely osoitteessa https://risu.org.ua/en/index/all_news/community/social_questioning/65246/ (23.9.2019). Vastaajista 35 % kannatti autokefaliaa, 45 % ei ottanut kantaa ja 19 % vastusti. Toukokuussa 2018 tehdyn kyselyn mukaan kannattajia oli 31 % ja vastustajia 20 %. Välinpitämättömien määrä oli 35 %, ja 14 % ei vastannut. <https://dif.org.ua/article/stvorennya-pomisnoi-avtokefalnoi-pravoslavnoi-tserkvi-v-ukraini-shchodumayut-ukraintsi> (23.9.2019). Kyselyssä eivät ilmeisesti olleet mukana Krim ja Itä-Ukrainan ”separatistialueet”. Prosenttiluvut ovat huomattavan samanlaisia kuin 1990-luvun alussa tehdyissä kyselyissä, joissa 25 % uskoviksi määritellyistä vastaajista kannatti ja 41 % vastusti kansallisen kirkon perustamista. Kuzio 1997, 398. Luvut kertonevat enemmän vastaajien poliittisista ja nationalistisista sitoumuksista kuin uskonnollisista vakaumuksista.
- 71 Schismatic ’Patriarch’ Philaret Appeals to Constantinople to Lift Russian Church’s Anathema against Him. <http://orthochristian.com/114062.html> (21.9.2019).
- 72 Bishops’ Council of the Russian Orthodox Church Adopts a Resolution ‘On the Appeal of the Former Metropolitan Philaret of Kiev and All Ukraine’. <https://mospat.ru/en/2017/11/30/news153579/> (21.9.2019).
- 73 EU:n ulkosuhteiden neuvosto (ECFR) kuvasi toukokuussa 2019 Konstantinopolin motiiveja uskonnollisiksi: patriarkaatti ”tahtoi tuoda miljoonat Ukrainan epäkanonisiin kirkkoihin kuuluvat ukrainalaiset kanonisen kirkon helmaan”. Kadri Liik, Momchil Metodiev & Nicu Popescu, Defender of the Faith?, 10. https://www.ecfr.eu/publications/summary/defender_of_the_faith_how_ukraines_orthodox_split_threatens_russia (25.9.2019).
- 74 Poroshenko to Formally Petition Constantinople to Create Autocephalous Ukrainian Church, with United Support of Two Schismatic Bodies. <http://orthochristian.com/112372.html> (21.9.2019). Presidentin kirje ukrainaksi: <https://www.president.gov.ua/administration/zvernennya-prezidenta-ukrayini-do-vselen-skogo-patriarha-varf-438>. Parlamentin tuki: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2407-viii> (23.9.2019).

2018.⁷⁵ Lausumaa voi pitää yrityksenä kumota ukrainalaismielisten väitteet kirkosta ”viidentenä” tai ”Moskovan” kolonnana.⁷⁶ Kirkko otti kesäkuussa myös yhteyttä ekumeeniseen patriarkaattiin. Istanbulissa patriarkka Bartholomeoksen tavanneen metropoliitta Antonin mukaan he keskustelivat rakentavassa hengessä Ukrainan tilanteesta ja sen ratkaisemisesta kanonisesti oikealla tavalla.⁷⁷

Heinäkuun alkupuolella 2018 Ranskan metropoliitta Emmanuelin (Adamakis) johtama ekumeenisen patriarkaatin delegaatio vieraili Moskovassa neuvottelemassa ortodoksisen ykseyden säilyttämisestä, kuten moskovalaisisännät asian muotoilivat.⁷⁸ Elokuun lopussa, sen jälkeen kun Konstantinopoli oli ilmoittanut autokefalian myöntämisen olevan ”viimeinen vaihtoehto”,⁷⁹ Moskova pyrki vielä kerran vaikuttamaan ekumeeniseen patriarkaattiin: Kirill ja Bartholomeos keskustelivat Istanbulissa ”veljellisessä hengessä”, kuten Moskovan patriarkaatti uutisoi. Uutisessa ei kuitenkaan mainittu Ukrainaa.⁸⁰

Viikkoa myöhemmin ekumeeninen patriarkaatti lähetti kaksi piispaa, Pamflionin⁸¹ [titulaari]arkkipiispa Danielin ja Edmontonin piispa Ilarionin, Ukrainaan valmistelemaan kirkollista itsenäisyyttä.⁸² Lokakuun 11. päivänä Konstantinopoli ilmoitti katsovansa, ettei vuoden 1686 päätös ollut enää voimassa. Näin se ilmaisi ”palauttaneensa” Ukrainan kirkolliseen valtapiirinsä – mikä oli samalla tapa sanoa, että Konstantinopoli ei hyväksynyt Moskovan pyrkimystä käyttää Ukrainan kirkollista kriisiä monopoliaseman rakentamiseen ortodoksisessa maailmassa.⁸³ Tästä näkökulmasta voidaan ymmärtää se, että Konstantinopoli hyväksyi kahden ukrainalaisen piispan pyynnön asemansa palauttamisesta. Kyseiset piispat olivat Filaret ja Makari (Maletytš), pappi, joka oli eronnut Moskovan patriarkaatista vuonna 1989, liittynyt autokefaaliseen kirkkoon, vihitty

vuonna 2001 Lvivin arkkipiispaksi ja 2015 autokefaalisen kirkon päämieheksi tittelillä Kiovan ja koko Ukrainan metropoliitta. Filaretin tapauksessa voidaan puhua arvoaseman palauttamisesta, koska Moskova oli riistänyt häneltä piispuuden, mutta Makarin kohdalla kyse oli piispuuden tunnustamisesta. Moskova ei pitänyt kumpaakaan kanonisena piispana ja katkaisi näiden aseman palauttamisen jälkeen kirkolliset yhteydet Konstantinopoliin.⁸⁴

Presidentti Porošenko puolestaan sanoi autokefalia-päätöksen liittyvän elimellisesti Ukrainan itsenäisyyteen ja valtiolliseen turvallisuuteen. Itsenäinen kirkko oli hänen mukaansa sekä ilmaus ”kolmannen Rooman” luhistumisesta että Ukrainan eurooppalaisuudesta.⁸⁵ Itsenäisyys ei siten ollut ensisijaisesti uskonnollinen tai kirkko-oikeudellinen, vaan poliittinen kysymys. Lausunto voidaan nähdä kannanottona Krimin Venäjään-liittämiseen ja Itä-Ukrainan sotaan: Ukraina tarvitsisi kirkon, joka ottaisi selkeästi kantaa Venäjän politiikkaan. Tässä presidentti yhtyi Filaretin edellä siteerattuun vuoden 2014 kantaan.

Kaksi kuukautta myöhemmin (15.12.2018) Konstantinopolin Kiovaan koolle kutsumaankokoukseen osallistuivat Kiovan patriarkaatin ja autokefaalisen kirkon edustajat sekä kaksi autonomisen kirkon piispaa. Ekumeenista patriarkaattia edusti tilaisuudessa metropoliitta Emmanuel ja Ukrainaa presidentti Porošenko. Kokous päätti Kiovan patriarkaatin ja autokefaalisen kirkon yhdistymisestä nimellä Ortodoksinen kirkko Ukrainassa (OKU). Moskovan patriarkaatti erotti tehtävistään kokoukseen osallistuneet piispansa. Samoin se erotti yhteydestään uuteen ortodoksisen kirkkoon liittyneet autonomisen kirkon papit.⁸⁶

Porošenko kuvasi kokouspuheessaan lopputulosta ”kirkoksi ilman Putinia ja Kirilliä ja

venäläisiä vallanpitäjiä”⁸⁷ Joulukuun lopussa Moskovan patriarkaatin piispainkokous tuomitsi yhdistymisen epäkanonisena ja vetosi kaikkiin ortodoksiin ”veljeskirkkoihin”, jotta ne tukisivat autonomista kirkkoa eivätkä tunnustaisi uuden ortodoksisen kirkon autokefaliaa,⁸⁸ jonka Konstantinopoli kuitenkin virallisti 6.1.2019 päivätyllä asiakirjalla. Kirkon päämieheksi valittiin Perejaslavin metropoliitta Epifaniy (Dumenko).⁸⁹ Uusi kirkko julistautui autonomisen kirkon tavoin täysin kanoniseksi. Se alkoi etääntyä Filaretin valtion ja kirkon samastavasta politiikasta kohti ukrainalaisen, mutta ei Ukrainan ainoan, kirkon rakentamista.⁹⁰

JOHTOPÄÄTÖKSET

Ukrainan kirkon ensimmäinen autokefalia liittyi kiinteästi kansallisen Ukrainan valtion perustamiseen ja epäonnistui siksi, että valtio jäi lyhytikäiseksi. Toinen autokefalia oli yritys käyttää saksalaismiehitystä itsenäisen kirkon ja jonkintyyppisen ukrainalaisen valtion rakentamiseen. Se epäonnistui niin saksalaisten kirkkokielteisen politiikan kuin miehityksen lyhytaikaisuuden takia. Kolmannessa autokefaliassa pyrittiin irtautumaan Moskovan patriarkaatista tukeutumalla jo kahdesti epäonnistuneeseen it-

75 My vsi v Ukraini potrebujemo širokogo vnutrišnugo dialogu. [Ei päiväystä, ilmeisesti huhtikuulta 2018.] <https://storage.realist.online/tilda/my-vse-v-ukraine-nuzhdaemysya-v-shirokom-vnutrennem-dialoge-mitropolit-upc-antonij/page2598199.html> (23.9.2019).

76 Esim. UOC (MP) Metropolitan Blesses a Priest to Provide Spiritual Guidance for DPR Fighters. [6.10.2015] https://risu.org.ua/en/index/all_news/community/religion_and_policy/61309/ (25.9.2019).

77 Ks. Moskovan patriarkaatin tiedote 25.6.2018: <https://mospat.ru/en/2018/06/25/news161331/> (28.10.2019).

78 Ks. Interfaxin 9.7.2018 päivätyt uutiset taapaamisesta: <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=70174> (28.10.2019).

79 Ks. Risun [Ukrainan uskontoja koskevan viestintäpalvelun] 27.8.2018 päivätyt uutiset: https://risu.org.ua/ru/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/71978/ (28.10.2019).

80 Fraternal Meeting of Primate of Church of Constantinople and Russian Orthodox Church. [31.8.2019]. <https://mospat.ru/en/2018/08/31/news163239/> (25.9.2019).

81 Nyk. Uzunköprü Itä-Traakiassa.

82 Jivko Panev, We Came to Work on the Fait Accompli – Meeting of the President Poroshenko with the Exarchs of the Ecumenical Patriarchate in Ukraine. [18.9.2018] <https://orthodoxie.com/en/we-came-to-work-on-the-fait-accomplimenting-of-the-president-poroshenko-with-the-exarchs-of-the-ecumenical-patriarchate-in-ukraine/> (17.10.2019).

83 Puhe monopoliasemasta on poliittinen tulkinta. Kirkko-oikeudellisesti kaikki täysin itsenäiset ortodoksiset kirkot ovat periaatteessa tasa-arvoisia. Tämä ei kuitenkaan estänyt esimerkiksi Kiovan metropoliitta Antonia kaavailemasta 1910-luvulla Venäjän ortodoksiselle kirkolle johtavaa roolia ortodoksisessa maailmassa. Ks. Vulpius 2006, 105–106.

84 Tiedotus englanniksi: <https://www.patriarchate.org/-/communiq-1> (23.9.2019).

85 Presidentin lausunto Konstantinopolin päätöksen johdosta. <http://v-mihailivka-rda.odessa.gov.ua/novini/zayava-prezidenta-ukrani-u-zvyazku-z-rshennyam-sinodu-vselskogo-patrarhatu/> (7.3.2020).

86 Sotiropoulos, ed. 2019, 25.

87 Ks. Svjatoslav Homenko & Vytaly Tšervonenko, Obeditlenyj sobor Ukrainkoj tserkvi [16.12.2019]. www.bbc.com/russian/features-46582237 (24.10.2019).

88 Tätä kirjoitettaessa Aleksandrian ja Kreikan kirkot ovat tunnustaneet autokefalian.

89 Holy Synod Discussed Consequence of Patriarchate of Constantinople’s Invasion in Canonical Territory of Ukrainian Orthodox Church. <https://mospat.ru/en/2018/12/28/news168462/> (21.9.2019). Autokefalian virallistava asiakirja: Sotiropoulos ed. 2019, 77–82.

90 Vrt. OCU Primate Calls on MPs to Pass Military Chaplaincy Bill. [24.4.2019] https://risu.org.ua/en/index/all_news/community/faith_and_weapon/75549 (9.3.2020).

senäisen kirkon rakentamiseen. Ilman valtiota ja poliittista tukea tämä yritys epäonnistui. Kaikissa kolmessa tapauksessa autokefalistit loivat kansallis-poliittis-kirkollisen ideologian, mutta epäonnistuivat sitä tukevan instituution luomisessa. Neljännellä kerralla autokefalia toteutui, koska valtio loi tarvittavan instituution, paljolti siksi, että se tarvitsi kansallista kirkkoa sodassa kapinoivia itäalueita ja niitä tukevaa Venäjää vastaan.

Moskovan patriarkaatti sivuutti poliittisen historian ja siirsi keskustelun ”ajattomalle” kanoniselle tasolle väittäen kaikkia neljää autokefaliaa epäkanonisiksi. Se perusteli tätä sanomalla Ukrainan kuuluneen vuodesta 1686 sen hallintoalueisiin ja vetoamalla kanoneihin, joiden mukaan jokainen paikalliskirkko on suvereeni toimija alueellaan. Moskova myös katsoi vuoden 1921 autokefalian syntyneen kanonien vastaisesti eli ilman Moskovan aloitetta ja laillisesti vihittyjä piispoja. Tämä ”laittomuus” välittyi tulkinnan mukaan myöhemmille Ukrainan autokefaalisille kirkkoille.

Konstantinopoli on huomionoinut Moskovan kirkko-oikeudellisen argumentaation, mutta pitänyt kiinni myös historiallis-poliittisesta ulottuvuudesta. Ekumeenisen patriarkaatin mukaan vuoden 1686 sopimus oli kanonisesti tilapäinen: Konstantinopoli ei luovuttanut alueita Moskovalle, vaan siirsi tälle väliaikaisesti tiettyjä oikeuksia. Kun Ukraina vuonna 1991 itsenäistyi, olot alueella ”normalisoituivat”, sopimus raukesi ja Konstantinopoli tunnusti perinteisiin käytäntöihin vedoten itsenäisen valtion ortodokseilla olevan oikeus täysin itsenäiseen kirkkoon.

Tiivistäen kyse on valtakamppailusta, jossa tulkitaan historiaa ja kanoneja. Julkisuudessa viimeksi mainittu on saanut huomiota, koska Moskova haluaa keskustella pelkästään sillä tasolla. Jos otetaan huomioon myös maallisempi taso, kiistassa on kyse siitä, kenen globaalisti

Ukrainaa merkittävämmän toimijan etupiiriin tai joukkoihin Ukraina kuuluu. Onko se esimerkiksi osa ”Eurooppaa” vai ”venäläistä maailmaa” (russki mir)? Toisin sanoen paikallinen kiista on muutettu osaksi suurempaa valtapeliiä, jossa tavallisten ukrainalaisten pyrkimyksillä – joita vuoden 1921 kirkko pyrki edustamaan – on vähän merkitystä. Moni heistä ei ehkä edes välitä kiistasta. Tilastojen mukaan kummankaan kirkon kannatus ei vuoden 2019 lopulla ollut kovin korkea.⁹¹

Onko kiistaan sitten ratkaisua? Tuskin, mikäli sellaista tavoitellaan pelkästään historiallisin tai kanonisin perustein. Tarvittaisiin kompromissi, jossa otetaan huomioon sekä poliittiset realiteetit – geopolitiikan lisäksi esimerkiksi se, että kolmannes Ukrainan asukkaista ei ole ortodokseja – että kirkko-oikeudelliset seikat. Toisin sanoen olisi sovittava yhteen kanoninen vaatimus siitä, että autokefalian myöntää äitikirko – mikä ei ole mahdollista niin kauan kuin kiistellään siitä, mikä on äitikirko – ja ortodoksinen käytäntö, jonka mukaan itsenäisessä valtiossa ortodokseilla on oikeus itsenäiseen kirkkoon eikä äitikirko saa estää tätä.

FT Teuvo Laitila (teuvo.laitila@uef.fi) on dosentti ja yliopistonlehtori (uskontotiede ja ortodoksinen kirkkohistoria) Itä-Suomen yliopiston teologian osastolla. Hänen tutkimuksensa keskittyvät ortodoksisen ja juutalaiseen Itä-Eurooppaan Karjalasta Balkanille.

91 <https://noek.info/nachrichten/osteuropa/14-ukraine/1334-ukraine-mehrheit-der-ukrainer-ist-einfach-orthodox?idU=1> (22.11.2019).

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Sähköisesti julkaistut artikkelit on mainittu vain viitteissä. Usein viitatus *Ukrainian Weekly* -lehden numerot löytyvät osoitteesta <http://www.ukrweekly.com/WebFileBrowser/browser3.php> (31.12.2019).
- Actes du Synode (1923). Actes du Synode Orthodoxe Panukrainien [octobre 1921]. *Orientalia Christiana* 3, 87–124.
- Armstark, Rudolf (1982). *Die Ukrainische Autokephale Orthodoxe Kirche: Erinnerungen des Metropoliten Vasyľ K. Lypkiv's'kyj*. Würzburg: Augustinus-Verlag.
- Berkhoff, Karel C. (2000). Was There a Religious Revival in Soviet Ukraine under the Nazi Regime? *Slavonic and East European Review* 78 (3), 536–567.
- Bociurkiw, Bohdan (1979–1980). Ukrainization Movements within the Russian Orthodox Church and the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. *Harvard Ukrainian Studies* 3–4 (1), 92–111.
- Cunningham, James (1981). *A Vanquished Hope: The Movement for Church Renewal in Russia, 1905–1906*. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press.
- Denysenko, Nicholas E. (2018). *The Orthodox Church in Ukraine: A Century of Separation*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- Ecumenical Patriarchate (2018). The Ecumenical Patriarchate and the Church of Ukraine: The Documents Speak. *Canadian Journal of Orthodox Christianity* 13 (3), 3–39.
- Fireside, Harvey (1971). *Icon and Swastika: The Russian Orthodox Church under Nazi and Soviet Control*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Heyer, Friedrich (2003). *Kirchengeschichte der Ukraine im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Kulchynskyy, Oles & Ömer Kulr (2019). Kyiv Metropolia and Moscow Diplomacy: An Ottoman Viewpoint. *Scrinium* 15, 256–276.
- Kuzio, Taras (1997). In Search of Unity and Autocephaly: Ukraine's Orthodox Churches. *Religion, State and Society* 25 (4), 393–415.
- Magocsi, Paul Robert (1998). *A History of Ukraine*. Seattle, WA: University of Washington Press.
- Mitrokhin, Nikolay (2010). Orthodoxy in Ukrainian Political Life 2004–2009. *Religion, State and Society* 38 (1), 229–251.
- Partykevich, Andre (1998). *Between Kyiv and Constantinople: Oleksander Lototsky and the Quest for Ukrainian Autocephaly*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies.
- Peter (L'Huillier, archbishop) (1993). Accession to Autocephaly. *St. Vladimir's Theological Quarterly* 37 (2–3), 267–304.
- Smyrnov, Andrii (2019). The Ukrainian Orthodox Autocephalous Movement during the Years of German Occupation. *Analele Universității din Craiova. Istorie*, 24 (1), 43–53. https://eprints.ou.edu.ua/7983/1/Smyrnov_2019_1_ANALE.pdf (2.3.2020).
- Sotiropoulos, Evangelos, ed. (2019). *The Ecumenical Patriarchate and Ukraine Autocephaly: Historical, Canonical, and Pastoral Perspectives*. [New York]: Order of Saint Andrew the Apostle. <https://www.archons.org/documents/2170772/4799571/eBook+Ukraine+FINAL/a64e778b-651e-4a08-baae-4d591a70a651> (20.9.2019).
- Vulpius, Ricarda (2006). Die Kirchenkampf in der Ukraine als Beispiel für Sakralisierung der Nation und Nationalisierung der Religion (1917–1921). *Nationalisierung der Religion und Sakralisierung der Nation im östlichen Europa*. Hg. Martin Schulze Wessel. Stuttgart: Franz Steiner, 101–118.